

שמואל

מים ראשונים: הפטרת השבת מזמנת לנו הקדשת דף מיוחד לשמואל הנביא. כבר נגענו לא מעט בדמותו של שמואל, בדברינו [לא חמור אחד מהם נשאתי](#) וכן [קורח שפיקח היה מה ראה לשטות זו](#), בפרשה זו, ובעקיפין גם בדברינו [תפילת חנה](#) בראש השנה וכן [שאל בפרשת אמור](#) בפרשת אמור. הנה כי כן, דמותו של שמואל צצה ממקומות רבים ודרך אישים אחרים, אך עדיין חשבנו שמן הראוי להקדיש לו דף משלו. אם חזרנו על דברים שכבר הבאנו בדפים הנ"ל, הלא כבר אמרו חכמים: "אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש" (חגיגה ג ע"א). ואם אחרי כל זאת לא השלמנו, וודאי שקשה להקיף דמות כה מרכזית בתולדות עם ישראל בדף אחד.

הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עשקתי את מי רצותי ומיני מי לקחתי כפר ואעלים עיני בו ואשיב לכם: (שמואל א פרק יב פסוק ג).¹

במדבר רבה יח

וכן שמואל הצדיק אמר: "הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי" - שור שהייתי מקריב עליהם לקרבן ומבקש רחמים עליהם, וכן למשווח עליהם מלך - מְשָׁלִי היה, שנאמר: "עגלת בקר תיקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי" (שמואל א טז ב).² וכן הוא אומר: "כי זבח היום לעם בבמה" (שם ט יב) - לא נטלתי משלהם. וכשהייתי חוזר ועושה דיניהם וצורכיהם והולך וסובב כל עיירות ישראל, שנאמר: "והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה" (שם ז טז). דרך העולם, בעלי דינין הולכין אצל הדיין ואני הייתי הולך וסובב מעיר לעיר וממקום למקום וחמור שלי.³

מסכת ברכות דף לא עמוד ב

"וחנה היא מדברת על לבה" - אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא: על עסקי לבה. אמרה לפניו: ריבונו של עולם, כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה: עיניים לראות, ואזניים לשמוע, חוטם להריח, פה לדבר, ידיים לעשות בהם מלאכה, רגליים להלך בהן, זדיים להניק בהן; זדיים הללו שנתת על לבי למה? לא להניק בהן? תן לי בן ואניק בהן.⁴ ואמר רבי אלעזר: חנה הטיחה דברים כלפי מעלה, שנאמר: ותתפלל על ה' - מלמד, שהטיחה דברים כלפי מעלה.⁵

¹ פסוק זה מדברי שמואל אל העם, אשר מזכיר את דברי משה בפרשה: "ויחזר למשה מאד ויאמר אל ה' אל תפן אל מנחתם לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעתי את אחד מהם" (במדבר טז טו), הוא בפשטות הסיבה לבחירת פרקים יא-יב בשמואל להפטרות השבת. אבל ההשוואה עם משה היא רחבה בהרבה כפי שנראה במקצת דרך דמותו של שמואל עליה נרצה להתמקד הפעם.

² בשעה ששמואל הולך למשווח את דוד, ככתוב שם: "ויאמר ה' אל שמואל עד מתי אתה מתאבל אל שאל ... מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי כי ראיתי בבניו לי מלך: ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאלו והרגני ס ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבח לה' באתי". שמואל הולך בשליחות ה' למשווח את דוד, ולמרות זאת כל ההוצאות היו מכיסו הפרטי.

³ אפילו 'דמי נסיעות' או 'החזר הוצאות רכב' לא קיבל שמואל. ובמדרש שמואל (בובר) פרשה יד, ילקוט שמעוני שמואל א רמז קיא: "הנני ענו בי נגד ה' את שור מי לקחתי ואת מי עשקתי (שמואל א יב ג), אמר רבי אבא בר כהנא: קשה הוא הגזל ששני גדולי עולם הוצרכו להתוכח עליו, משה ושמואל. משה: לא חמור אחד מהם נשאתי ... אמר משה: בשעה שהיו ישראל מתנדדין ממסע למסע, לא אמרתי לאחד מהם טול כלי זה בידך, טול כלי זה על חמורך, נשאתי וטענתי, כמה דאת אמר: ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' (שמות ד כ). מדרשים אלה מחזקים את הקשר בין הפרשה להפטרה ולפיכך פתחנו בו. ראה במדרש רבה הנ"ל, שני סימנים קודם (מובא ברש"י בפרשה): "וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זו? אלא עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה עומדת הימנו שמואל ששקול כמשה ואהרן ... אמר: אפשר הגדולה הזו עתידה לעמוד ממני ואני אדום (אשתוק)? ולא ראה יפה, לפי שבניו עשו תשובה ועומדת להם ומשה היה רואה יפה". ואנחנו הצענו שקרח לא ראה יפה משום ששמואל שבו הוא נתלה, נתלה במשה שאומר בפרשה: "לא חמור אחד מהם נשאתי". אז כיצד מתנשא קרח על משה? כבר הארכנו לדון במדרש זה בדברינו [לא חמור אחד מהם נשאתי](#) וכן בדברינו [קורח שפיקח היה מה ראה לשטות זו](#) בפרשה זו, וכאן רק רצינו לפתוח בקשר בין הפרשה להפטרה. נשוב להלן לקשר בין משה לשמואל. נשוב כעת לדון במהלך הכרונולוגי של תולדות שמואל.

⁴ ראה עוד שם על כמיהתה הגדולה של חנה לילד: "לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות, עד שבאתה חנה וקראתו צבאות. אמרה חנה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך, קשה בעיניך שתתן לי בן אחד?". אך משראתה חנה שתפילה רכה זו לא נענתה, פנתה להתפלל קשה ולעשות פלילים עם הקב"ה. ראה בדברינו [תפילת חנה](#) בראש השנה.

⁵ במאמר אחר של אותו ר' אלעזר (שנמסר בשמו), משתנה לחלוטין גישתה של חנה בתפילתה. אולי גם משראתה שתחינתה השקטה לא נענית. עוד לגבי עוזת פניה של חנה כלפי שמיא ראה קטע קודם בגמרא שם שחנה מאיימת כביכול על הקב"ה בדין סוטה: "אם ראה תראה, אמר רבי אלעזר: אמרה חנה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אם ראה - מוטב, ואם לאו - תראה, אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי, וכיון דמסתתרנא משקו לי מי סוטה, ואי אתה עושה תורתך פלסתר, שנאמר: ונקתה וזרעה זרע". ובמקרא עצמו, דברי חנה בשמואל א פרק א פסוק טז, המעידה על סער, רוחה: "כי מרב שיחי וקעסי דברתי עד הנה". האם כל אלה מלמדים על תכונותיו של הילד שמואל? על רכותו וקשיותו כאחד? ראה בדברינו [אשרי ילוד אשה - אשרי יולדתו](#) על הקשר בין הבן והאם.

מדרש שמואל (בובר) פרשה ב⁶

"והיה כי הרבתה להתפלל לפני ה' וגו' " (שמואל א א יב). רבי חייא בשם רבי יוחנן ורבי שמעון בן חלפתא בשם רבי מאיר: והיה כי הרבתה - מכאן כל המרבה בתפילה נענה. מחלפה שיטתיה דרבי לוי.⁷ תמן אמר רבי אבא בריה דרב פפי ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי: "בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתיים אך למחסור" (משלי יד כג).⁸ חנה על ידי שרבתה בתפילה, קיצרה ימיו של שמואל,⁹ שאמרה: "וישב שם עד עולם", אין עולמן של לויים אלא חמשים שנה. הדא הוא דכתיב: "ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה" (במדבר ח כה). והא אינון חמשיין ותרתיין! אמר רבי יוסי בר רבי אבין שתיים שגמלתו.¹⁰

שמואל א פרק א פסוק כ

וַיְהִי לְתַקְפוֹת הַיָּמִים וַתֵּהָר חָנָה וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שְׁמוּאֵל כִּי מַה' שְׁאֵלָתִיו:¹¹

אבן עזרא בראשית שיטה אחרת - דקדוק פרק ה פסוק כט

נח מגזרת ינחמנו בענין, כי התנחום מנוחה בנפש. והכלל. וככה שמואל איננו מגזרת כי מה' שאלתיו (ש"א א, כ), רק השורק תחת החולם.¹²

פירוש אלשיך שמואל א א כ

ראוי לשים לב, שנותן טעם שקראתו שמואל על שמה' שאלתיו, והלא אם כן הוא היה לה לקראו שאול. אך אפשר שאחר שכוונתה לומר כי מה' שאלה אותו, ואם היתה קוראתו שאול לא יובן שהיה שאול מה', על כן קראתו שמואל שיש מ"ם, ומלבד המ"ם יש אותיות שאול, המ"ם היא ראש תיבת מה', ועוד ד' אותיות שאול, הוי כאומר מה' שאול.¹³

מדרש שמואל (בובר) פרשה ג

"והנער נער" (שמואל א א כד). בן שתי שנים, כדכתיב: "גם במעלליו יתנכר נער" (משלי כ יא). בא שמואל ומצא עומדין על קרבנותיהן. אמר להן: מפני מה אין אתם שוחטין? אמרו לו: הרי אנו ממתינין לכהן שיבוא, דכתיב: "ושחט את בן הבקר לפני ה' " (ויקרא א ה). אמר להן: עמדו ושחטו. לא כן תנינן שהשחיטה כשרה בזרים ובנשים ובעבדים אפילו בקדשי קדשים. כיון שבא עלי ומצאן ששחטו, אמר להן: מי התיר לכם את השחיטה? אמרו לו: נער אחד. אמר להן: הביאוהו. הדא הוא דכתיב: "וישחטו את הפר וביאו את הנער אל עלי" (שמואל

⁶ מדרש שמואל מלווה את ספר שמואל לכל אורכו והוא מהמדרשים הבודדים על ספרי הנביאים והכתובים (להוציא כמובן את ילקוט שמעוני). ראה [תקציר על המדרש](#) באתר מחלקי המים: "מדרש שמואל הוא מדרש אגדה על ספר שמואל. זהו המדרש היחיד לספר מספרי הנביאים. מבחינת סגנונו, המדרש הוא שילוב של מדרש פרשני ומדרש דרשני, כלומר הוא משלב בין דרשות על פסוקי ספר שמואל לפי סדרם, לבין דרשות העוסקות בנושאים שונים. ישנם סימנים המצביעים על כך כי המדרש בבסיסו הוא מדרש ארץ ישראלי קדום, עליו נוספו שלבים נוספים של עריכה והוא הופץ לפני שהושלם לחלוטין, לפני המאה התשיעית". מדרש ילקוט שמעוני על שמואל א (שהוא אסופה מאוחרת יותר), חופף במידה רבה למדרש שמואל על הספר.

⁷ רבי לוי מציג שיטה חלופית, להלן.

⁸ פשט הפסוק הוא: בכל עשייה (עיצוב) יש ערך מוסף (נותר), ודיבורים (דבר שפתיים) הם רק מחסור.

⁹ ראה דברינו [תפילה קצרה](#) בפרשת בהעלותך.

¹⁰ ראה מקור בירושלמי ברכות ד א: "בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתיים אך למחסור - חנה ע"י שריבתה בתפילה קצרה בימיו של שמואל שאמרה: וישב שם עד עולם. והלא אין עולמו של לוי אלא חמשים שנה ... והוויין ליה חמשיין ותרתיין. אמר רבי יוסי בר רבי בון שתיים שגמלתו". ועוד נשוב להלן למותו של שמואל בגיל צעיר יחסית. חנה אמו נתנה לו חיים אבל גם חיים קצרים.

¹¹ חנה קוראת לבנה שמואל, אבל בהסבר דבריה נראה שהיה צריך לקרוא לו שאול. ועל מנת להסיר כל ספק שמה זו קריאה חד-פעמית, היא חוזרת ואומרת את הדברים באופן הכי ברור כאשר היא מקיימת את נדרה ומביאה את שמואל לשרת במשכן: "אַל הַנְּעַר הַזֶּה הַתְּפַלְלִיתִי וַיְהִי ה' לִי אֶת שְׁאֵלָתִי אֲשֶׁר שְׁאֵלָתִי מֵעַמּוֹ: וְגַם אֲנִי הִשְׁאֵלְתִּהוּ לֵה' כֹּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה הוּא שְׁאֵל לֵה' וַיִּשְׁתַּחֲוֶה שָׁם לֵה'". שתי סיבות למה "שאוול"! ה' ענה לשאלתי וכעת אני משאילה אותו לה'. ובכל זאת, שמו הוא: שמואל!

¹² לפרשנים המדקדקים יש הסבר הבנוי על האות מ"ם שיכולה להתווסף או ליפול, כמו שנח לא נקרא מנחם אלא נח והושמטה משמו האות מ"ם, כך בשמואל, בדיוק ההפך, נוספה לו האות מ"ם. וכמו שנח הפך מנחמה למנוחה, ככה שאול (שמו המקורי של שמואל) הפך בהוספת המ"ם לשמו-אל. קרוי על שם האל. ואיך כל זה קורה? "כי אנשי לשוננו לא ישמרו בשמות דרך דקדוק הפעלים". נראה שרש"י כבר קדם לאבן עזרא בפירושו לדברי הימים ב ג יז בהסבר הוספת האות ב"ת לבועז ששמו הקצר הוא "עז": "בועז - והב"ת בבועז כמו (בראשית ה') מ"ם בנח ינחמנו (בשמואל א' א') כי מה' שאלתיו".

¹³ לפי פירוש זה שאול נמצא כל הזמן בתוך שמו של שמואל. שמואל פירושו: מה' שאילתיהו, או מה' הוא שאול. מהבחינה הדקדוקית אפשר שפירושי אבן עזרא ורש"י נכונים יותר, אבל אנחנו אהבנו את פירוש אלשיך שמשמעותו ששמואל נושא את הזמן את השם שאול איתו, כאילו היה לו שם שני-ראשון: שאול-שמואל וכמקובל בימינו שמות כפולים: יוסף-חיים, ינון-יהודה, שמואל-אליעזר, שחר-אורי, אמיר-משה, רון יוסף וכו'. נראה שעל פי כל הפירושים, אין תמה ששמואל התפעל בראותו לראשונה את שאול: "בְּחֹר וְטוֹב וַאֲיֵן אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל טוֹב מִמֶּנּוּ מִשְׁכְּמוֹ וְמִעֲלָה גְבוּהַ מִכָּל הָעָם", ועם כל התנגדותו למינוי מלך בישראל, שמח שלפחות הוא המלך וראה בו מעין ממשדך.

א א כה). ביקש לעונשו.¹⁴ באת אמו ונשתטחה על רגליו, הדא הוא דכתיב: "וַתֹּאמֶר בֵּי אֲדָנִי חַי נְפִשְׁךָ אֲדָנִי אֲנִי הָאִשָּׁה הַנֹּצֵבֶת עִמָּךְ בָּזָה לְהַתְּפַלֵּל אֶל ה' (שם שם כו). אמר לה: לא, אנא צליתי ואת קאים.¹⁵ אמר לה: ימות ואנא מצלי וייתי חורן.¹⁶ אמרה: "אל הנער הזה התפללתי" (שם "ז). מן דא ומן דא לא דידי ולא דיך הוא.¹⁷ "וגם אנכי השאילתיחו לה' כל הימים אשר היה הוא שאול לה' ". באותה שעה נצנצה בה רוח הקודש, כל ימים ששמואל קיים שאול קיים.¹⁸

מסכת נזיר פרק ט משנה ה

נזיר היה שמואל כדברי רבי נהוראי, שנאמר: "ומורה לא יעלה על ראשו" (שמואל א א). נאמר בשמשון: "ומורה" (שופטים יג) ונאמר בשמואל "ומורה" - מה מורה האמורה בשמשון נזיר, אף מורה האמורה בשמואל נזיר.¹⁹

מדרש שמואל (בובר) פרשה ח סימן ט

"ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה' " (שמואל א ג) - עד שלא ישקיע הקב"ה שמשו של צדיק הוא מזריח שמשו של צדיק אחר. יום שמת רבי עקיבא נולד רבינו הקדוש, וקראו עליו: "וזרח השמש ובא השמש" (קהלת א ה), יום שמת רבינו הקדוש נולד רב אדא בר אבהו ... יום שמת רב אדא בר אבהו נולד רב המנונא ...²⁰ קודם שלא ישקיע הקב"ה שמשו של שרה, הזריח שמשו של רבקה, שנאמר: "ויביאה יצחק האהלה שרה אמו" (בראשית כד סז). קודם שלא ישקיע הקב"ה שמשו של משה, הזריח שמשו של יהושע, "ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון" (במדבר כז יח). קודם שלא ישקיע הקב"ה שמשו של יהושע, הזריח שמשו של עתניאל בן קנז ... קודם שלא ישקיע הקב"ה שמשו של עלי, הזריח שמשו של שמואל: "ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה' ".²¹

שמות רבה פרשה טז סימן ד

בוא וראה כמה בין משה לשמואל! משה היה נכנס ובא אצל הקב"ה לשמוע הדבור, ואצל שמואל היה הקב"ה בא, שנאמר: "ויבוא ה' ויטיב ויקרא שמואל שמואל".²² למה כך? אמר הקב"ה: בדין ובצדקה אני בא עם

¹⁴ כדין המורה הלכה בפני רבו. ראה דברינו [אלעזר מורה הלכה בפני רבו](#) בפרשת מטות. ולמה באמת עשה שמואל מה שעשה? למה מתערב נער צעיר (בן שנתיים עפ"י המדרש) בעבודת המקדש? השערותנו היא שהוא מנסה כאן להילחם במעשיהם של בני עלי. למהר בשחיטה ולהכשיר כמה שיותר עבודות לא ע"י הכהנים שהשתלטו כליל על עבודת הקרבנות במשכן וגרמו לחילול השם.

¹⁵ אני התפללתי ואת התקיימת (התקיימה התפילה בך).

¹⁶ ימות (שמואל) ואני אתפלל ויהיה לך בן אחר.

¹⁷ כבר אין הוא לא שלי ולא שלך, עונה חנה לעלי.

¹⁸ ראה מקבילה במסכת ברכות דף לא עמוד ב, ואנחנו העדפנו את נוסח מדרש שמואל לא רק לכבודו של המדרש המלווה את הספר, אלא בגלל הסימיות בה חנה חוזרת ומאוששת את שמו של שמואל שהוא בעצם שאול. ראה הפסוקים שם בסוף פרק א: "אֶל הַנָּעַר הַזֶּה הַתְּפַלֵּלְתִי וַיִּתֵּן ה' לִי אֶת שְׂאֵלְתִי אֲשֶׁר שְׂאֵלְתִי מֵעַמּוֹ: וְגַם אֲנֹכִי הִשְׁאֵלְתִּהוּ לֵה' כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה הוּא שְׂאוּל לֵה' וַיִּשְׁתַּחֲוֶה שָׁם לֵה' ". כפשוטו של מקרא, את השם שנתנה לשמואל הוא שאול בביתה, היא חוזרת ונותנת בעת הקדשתו והבאתו לשרת במשכן שילה. אבל המדרש מחבר כל זאת לשחיטת הפר במצוות שמואל, לכך שהיה בעצם חייב מיתה כמורה הלכה בפני רבו (ראה דברינו אלעזר מורה הלכה בפני רבו בפרשת מטות), ולהגנתה של חנה על חייו. היא חוזרת כאן על כך ששמואל שאול לה' - אין הוא יותר, לא שלך ולא שלי: "הוא שאול לה' ". שאול מציל את שמואל וקבלנו הסבר נוסף לפשר ערבוב השמות. אבל שוב כל זה, מרמז גם על ימיו הקצרים של שמואל ועל דמותה החזקה של חנה אמו.

¹⁹ מנין לנו ששמואל היה נזיר? מהיקש עם שמשון! ראה דברינו [שמשון](#) בפרשת נשא. (גם אבשלום היה נזיר עפ"י חז"ל, ראה שם). נזירות זו יכולה להסביר מהי 'השאלת' שמואל או הקדשתו לה' ויוצרת חיבור בין נושא הנזירות ובין ההתחברות למקדש ([למשכן שילה](#), ראה דברינו בפרשת תרומה), גם של מי שאיננו כהן או לוי. ובדברינו [נזיר קדוש או חוטא](#) בפרשת נשא, הבאנו מקורות המחברים את הנזירות עם הכהונה, בהשוואה, למשל של איסור טומאה למתים (מלבד מת מצווה). פתרון זה של 'השאלת' שמואל לה' יכול היה לשמש גם פתרון לבת יפתח, מן הסתם אפשר למצוא גם מלאכות של נשים הקשורות בעבודת המשכן. אבל לא כך עשו בפרשת יפתח שקדמה בספר שופטים לקורותיו של שמואל. ראה דברינו [בת יפתח](#) בפרשת בחוקותיי.

²⁰ המדרש פותח משום מה דווקא בדורות האחרונים ורק בהמשך חוזר אחורה לדורות הראשונים.

²¹ מדרש זה מופיע במקומות רבים (קידושין עב ע"ב, בראשית רבה חיי שרה, קהלת רבה על הפסוק) במוטיב שתמיד נולד המנהיג של הדור ואין הדור נשאר יתום (הגם שבמקום אחר, ראש השנה כב ע"ב למדנו שיש קלי עולם ויש חמורי עולם). במדרש זה, מובא פסוק לכל שמש שזורחת במקום השוקעת (אנחנו השמטנו כמה). אצל שמואל, השמש השוקעת הם נרות המנורה שִׁכְבִּים לפנות בוקר בטרם יוטבו מחדש (חוץ מנר מערב, ראה פירוש רד"ק על הפסוק, ראה גם דברינו [נר תמיד](#) בפרשת תצוה). על מנת להעריך נכון פסוק זה בדרשה, יש לקרוא אותו ברצף עם הפסוק הסמוך: "וַיִּנְדַּר אֱלֹהִים טָרְסָם יִכְבֶּה וְשְׂמוּאֵל שָׁכַב בְּהֵיכַל ה' אֲשֶׁר שָׁם אָרוֹן אֱלֹהִים: וַיִּקְרָא ה' אֶל שְׂמוּאֵל וַיֹּאמֶר הַגִּנִּי". קריאה זו לשמואל הייתה, עפ"י חז"ל בגיל מאד מוקדם (יב?) והוא לא הבין מי קורא לו.

²² זו הקריאה לשמואל בראשית דרכו בעודו נער והוא משרת בהיכל ה'. אז פשיטא שהקב"ה בא כביכול אליו. ראה גם שמות רבה ב ו שמדגיש שבקריאה כפולה זו יש סימן פֶּסֶק: "שמואל | שמואל", כמו "אברהם | אברהם" בעקידה (בראשית כב יא) וכמו "יעקב | יעקב" בירידתו למצרים, אבל בקריאה למשה בסנה: "משה משה" אין סימן מפסיק: "למה כן? משל לאדם שנתן עליו משאוי גדול וקורא

האדם. משה היה יושב ומי שהיה לו דין בא אצלו ונידון, שנאמר: "וישב משה לשפוט את העם..." (שמות יח ג). אבל שמואל היה טורח בכל מדינה ומדינה ושופט את ישראל כדי שלא יצטערו לבוא אצלו, שנאמר: "והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל... ושפט את ישראל". אמר הקב"ה: משה שהיה יושב במקום אחד לדון את ישראל, יבוא אצלי לאוהל מועד לשמוע הדבור. אבל שמואל שהלך אצל ישראל בעיירות ודן אותם, אני הולך ומדבר עמו.²⁴

מסכת ברכות דף י עמוד ב

"וְנִשְׁיָם לוֹ שֵׁם מִטָּה וְשׁוֹלְחָן וְכֹסֵא וּמִנְרָה" (מלכים ב ד י). אמר אביי ואיתימא רבי יצחק: הרוצה ליהנות - ייהנה כאלישע, ושאינו רוצה ליהנות אל ייהנה כשמואל הרמתי שנאמר: "ותשובתו הרמתה כי שם ביתו" (שמואל א ז יז) ואמר רבי יוחנן: שכל מקום שהלך שם - ביתו עמו.²⁵

מדרש שמואל (בובר) פרשה יד

אמר רבי יוסי עשיר גדול היה שמואל, שאילו תבעו, ספיקה היתה בידו להחזיר, כמה דאת אמר: "ואשיב לכם".²⁶

מדרש תהלים (בובר) מזמור טו סימן ו

"נבזה בעיניו נמאס" - זה משה רבינו שמאס בביזת מצרים... "ואת יראי ה' יכבד" - זה דוד... זה חזקיהו מלך יהודה... זה יהושפט מלך יהודה... "נשבע להרע ולא ימיר" - זה בועז שנשבע ליצרו... זה אלישע בן שפט... זה אליהו... "כספו לא נתן בנשך" - זה עובדיה שהחביא את הנביאים במערה, והיה לוה ומאכילן... זה שמאי והלל, שלא לימדו תורה בדמים. "ושוחד על נקי לא לקח" - זה שמואל, שנאמר: "הנני ענו בי.. את שור מי לקחתי וגו', ומיד מי לקחתי כופר" - "עושה אלה לא ימוט לעולם".²⁷

מדרש שמואל (בובר) פרשה יד

פלוני פלוני קרובי פרוק מעלי משוי זה". שהקב"ה מבקש ממשה שיבוא ויקל מעליו! ובכל זאת, רואה בפסוק זה שבח לשמואל וסימן לכל חייו, לא רק בעת שהותו במשכן שילה.

²³ והמשך הפסוק שם מתאר את התור הארוך שהשתדך לפני בית דינו של משה: "וַיַּעֲמֵד הָעָם עַל מֹשֶׁה מִן הַבֶּקֶר עַד הָעֶרֶב". אבל באמת, יש הבדל בין חניית ישראל במדבר שהיו כולם באזור קרוב ובמתחם אחד, ובין התנחלותם בארץ במקומות מרוחקים; ואי לכך המבוקרת על משה אולי איננה צודקת. מה גם שניתן לבקר את שמואל מדוע הוא חוזר על השגיאה של משה שעליה יתרו מוכיח אותו, ומחזיק את כל מערכת המשפט על כתפיו? מדוע איננו ממנה שופטים אזורים? (וכשהוא ממנה, אלה בניו שלא הלכו בדרכיו). מדוע צריכים בני העיירות והכפרים לחכות לפעם הבאה שהשופט שמואל יגיע למחוזם? כך או כך, המדרש רוצה לשבח את שמואל שטרם "לצאת לטוח" ולא ישב ספון באוהלו, בשילה, ברמה או בגלגל, וחיכה שיבואו אליו למשפט.

²⁴ רבו המדרשים המשווים את שמואל למשה. רובם מתבססים על הפסוק בירמיהו טו א: "אם יעמד משה ושמואל לפני" ועל הפסוק בתהלים צט ו: "משה ואהרן בכוהניו ושמואל בקוראי שמו". ראה למשל תנחומא פרשת כי תשא: "משה שמש את ישראל במצרים ובמדבר מ' שנה וחיה ק"כ שנה, ושמואל כל ימי חייו שנים וחמשים וסבל משאן וטרחן של ישראל ושקלן הכתוב כאחד שנאמר: משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו". ראה גם גמרא ראש השנה כה ע"ב שם שמואל מאזנים מנהיגים פחות חיוביים: "ואומר: משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו. שקל הכתוב שלושה קלי עולם כשלושה חמורי עולם, לומר לך: ירובעל בדורו - כמשה בדורו, בן בדורו - כאהרן בדורו, יפתח בדורו - כשמואל בדורו". אבל כאן שמואל אפילו עדיף על משה. ראה גם גמרא נדרים לח ע"א שגם במוטיב שמחבר את ההפטרות לפרשה, בו פתחנו: "לא חמור אחד מהם נשאתי", יש עדיפות לשמואל על פני משה: "אמר רבא: גדול מה שנאמר בשמואל יותר משנאמר במשה, דאילו במשה רבינו כתיב: לא חמור אחד מהם נשאתי דאפילו בשכר, ואילו גבי שמואל אפילו ברוצן לא שכרו". שאפילו מי שבא לשמואל והציע לו מרצונו חמור למסעותיו בין ערי ישראל, והסכים שזה לא יהיה בחינם ולקבל כסף שכרו (מה שמהם הסכים), אפילו ככה, לא קיבל ממנו שמואל.

²⁵ חיבור מדרש זה עם הקודם, יוצר תמונה מושלמת. שמואל טובב בין ערי יהודה ובנימין והכל על חשבוננו: התחבורה והלינה. אין הוצאות אש"ל אצל שמואל. גמרא זו נדונה הרבה בראשונים ובספרות השו"ת וההלכה, מתי וכמה מותר לתלמיד חכם לקבל כיבוד ומתנות ומתי לא והיו מי שבקשו ללמוד מאלישע שבכל זאת מותר לשליחי ציבור ומנהיגיו לקבל "החזר הוצאות" אם לא משכורת. וכבר הארכנו לדון בנושא זה בדברינו [לא חמור אחד מהם נשאתי](#) בפרשה זו.

²⁶ הנה הצלע השלישית. מנהיג טורח לרדת לעם, לא לוקח מהם שום הוצאות וכעת מוכן גם להחזיר לכל מי שאולי הפסיד עקב שפיטתו. מה שאינו מחויב על פי הדין כדין מומחה. כל זה, אומר ר' יוסי, מוכיח על עושרו של שמואל (שאוילי ירש מאלקנה אביו שנשמע כאדם עשיר ובעל אמצעים). ראה שוב בגמרא נדרים לח ע"א שנביאים נוספים כעמוס, יונה ומשה היו עשירים. ההוכחה לעושרו של משה היא, בדומה להוכחה על עושרו של שמואל, שלא נצרך לציבור גם בדברים שהם צרכי הציבור. ושמואל, כאמור, היה מוכן גם להחזיר. היו זמנים... היו מנהיגים...

²⁷ אחרי כל השבח הגדול הזה לשמואל (ולמשה), כולו שלא לקח שוחד?! ראה גם לשון המדרש על משה: "וכי מה הניח משה לקפחים ולגנבים?", היינו, מה שבחו שלא לקח מתנות בחינם מהעם ולא ניצל את מעמדו כמנהיג? שלא התנהג כאחרון הגנבים? מה שבחו של שמואל שהעם עונה לו: "וַיֹּאמְרוּ לֹא עֲשָׂקִיתָנוּ וְלֹא רִצּוֹתָנוּ וְלֹא לָקַחְתָּ מִיָּד אִישׁ מֵאוֹמֶהָ" (שמואל א יב ד)? והמדרש הדרוש את פרק טו בתהלים: "ה' מי יגור בְּאֶהָלָךְ מִי יִשְׁלַן בְּהַר קְדְשֶׁךָ" מונה את שמואל כאחד שלא לקח שוחד? (השאלה היא גם על ספר תהלים עצמו). גם במדרש זה כבר הארכנו לדון בדברינו [לא חמור אחד מהם נשאתי](#) ותשובתנו הייתה בסגנון הגמרא: אין הכי נמי. אכן כך. אולי אנחנו שונים בראייה שאלה דברים קלים שפשיטא שעליהם אין צורך לדמויות גדולות כמשה ושמואל להצטדק ולהסביר. ואנו רוצים להוסיף הערה קטנה: שבח זה של שמואל וניקיון כפיו המושלם, רק מקצינים ומעצימים את הכישלון הנורא שספג מבניו, עליהם אומר הכתוב: "וְלֹא הִלְכוּ בְּדַרְכֵי וַיִּטּוּ אַחֲרֵי הַבָּעַץ וַיִּקְחוּ שֹׁחַד וַיִּטּוּ מִשְׁפָּט" (שם ח ג).

"וַיִּגַשׁ שָׂאוּל אֶת שְׂמוּאֵל בְּתוֹךְ הַשָּׁעַר וַיֹּאמֶר הֲגִידָה נָא לִי אֵי זֶה בֵּית הָרֹאֶה: וַיַּעַן שְׂמוּאֵל אֶת שָׂאוּל וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי הָרֹאֶה עָלֶיךָ לִפְנֵי הַבָּמָה וְאֶכְלֶתֶם עִמִּי הַיּוֹם וְשִׁלַּחְתִּיךָ בַּבֶּקֶר וְכָל אֲשֶׁר בְּלִבְבְּךָ אֶגִּיד לְךָ" (שמואל א ט יח-יט), רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי: אמר לו הקב"ה לשמואל: שמואל, אתה רואה? אני מראך שאין את רואה. אימתי הראהו? בשעה שאמר לו: "ויאמר ה' אֶל שְׂמוּאֵל עַד מָתִי אֲתָה מְתַאבֵּל אֶל שָׂאוּל וְאֲנִי מֵאֲסִיתִיו מִמְלָךְ עַל יִשְׂרָאֵל מִלֵּא קֶרֶךְ שְׁמֹן וְלֶךְ אֲשַׁלַּחְךָ אֶל יְשִׁי בֵּית הַלְחָמִי כִּי רִאֲיִתִי בְּבָנָיו לִי מְלָךְ" (שמואל א טז א). "ויאמר ה' אֶל שְׂמוּאֵל אַל תִּבֹט אֶל מְרֵאָהוֹ וְאֶל גְּבַהַ קוֹמָתוֹ כִּי מֵאֲסִיתִיהוּ כִּי לֹא אֲשֶׁר יִרְאֶה הָאָדָם כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לְעֵינָיִם וְהוּא יִרְאֶה לְלֵבָב" (שם שם ו-ז), למה? שהיה קופדן.²⁸ ודכותה: "וַיִּתְדַבֵּר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִפֶּסַח תִּקְרְבוּן אֲלֵי וְשִׁמְעִיתִיו" (דברים א יז) - רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי: אמר ליה הקב"ה למשה: משה, את דן דין קשה? אני מביא לפניך דין שתלמיד תלמידך יכול לשמעו, ואין את יודע לשמעו. הדא היא דכתיב: "ויקרב משה את משפטן לפני ה' ה' " (במדבר כז ה).²⁹

מסכת מכות דף יא עמוד א

א"ר אבהו: קללת חכם אפילו על תנאי היא באה. מנלן? מעלי, דקאמר ליה עלי לשמואל: "כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני דבר". ואף על גב דכתיב: "ויגד לו שמואל את כל הדברים ולא תחד ממנו", ואפילו הכי כתיב: "ולא הלכו בניו בדרכיו וגו'".³⁰

מסכת תענית דף ה עמוד ב

ואמר ליה רב נחמן לרבי יצחק: מאי דכתיב: "ויהי כאשר זקן שמואל" (שמואל א ח א)? ומי סיב שמואל כולי האי? והא בר חמישים ושתים הוה, דאמר מר: מת בחמישים ושתים שנה - זהו מיתתו של שמואל הרמתי! - אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: זקנה קפצה עליו, דכתיב: "נחמתי כי המלכתי את שאול". אמר לפניו: ריבוננו של עולם, שְׁקִלְתָּנִי כמשה ואהרן, דכתיב: "משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו", מה משה ואהרן - לא בטלו מעשה ידיהם בחייהם,³¹ אף אני לא יתבטל מעשה ידי בחיי! - אמר הקב"ה: היכי אעביד? לימות שאול -

²⁸ קופדן שהוא בפשוט קפדן, לא הבנו באיזה הקשר נאמר כאן. האם נאמר על אליאב שהיה קפדן ולפיכך לא ראוי למלוכה, או על שמואל שהיה קפדן ולפיכך טעה במי שבא למשוח אותו למלך.

²⁹ כך גם במקבילה בילקוט שמעוני שמואל א פרק ט (המתחיל ברמז קח): "אנכי הרואה. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי: אמר לו הקב"ה לשמואל: אתה קורא עצמך רואה? אני מראך דבר שאין אתה רואה. אימתי הראהו? בשעה שאמר לו מלא קרנך שמו, ויאמר ה' אל שמואל אל תבט אל מראהו. ודכותה: והדבר אשר יקשה מכם. אמר לו הקב"ה למשה: אני מראה לך דבר שתלמידך יודע לשמעו ואין אתה יכול לשמעו. הה"ד ויקרב משה את משפטן". שוב לנו זהות גורל בין משה לשמואל. על משה כבר דנו בדברינו בנות צלפחד בפרשת פנחס. מדוע נענש שלא ידע את הדין. כאן, עניינינו בשמואל. הכישלון והאכזבה ממינוי שאול למלך כאבו לשמואל עד מאד. ראה תגובתו הראשונה לאחר שהקב"ה מודיע לו שהתאכזב משאול: "וַיְהִי דְבַר ה' אֶל שְׂמוּאֵל לֵאמֹר: נַחֲמֵתִי כִּי הַמְלַכְתִּי אֶת שָׂאוּל לְמֶלֶךְ כִּי שָׁב מֵאֲחֵרֵי וְאֵת דְּבָרֵי לֹא הָקִים וַיַּחַר לְשְׂמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל ה' כָּל הַלַּיְלָה" (שמואל א טו י-יא). בא המדרש ומוסיף שמון על המדורה וטוען שכל זה בא מכך שכינה עצמו בשם "הרואה". ושוב הוא מתפתה לטעות באליאב בכורו של ישי שהיה גבוה וטוב מראה. מדוע מוסיף המדרש שמון למדורה ומעצים את כישלוננו של שמואל? הרי הבחירה בשאול הייתה בהוראת ה'? ראה הפסוקים בשמואל א פרק ט יד-יז, בפרט האחרון: "וַשְׂמוּאֵל רָאָה אֶת שָׂאוּל וְהוּא עָנָהוּ וְהוּא אָשֶׁר אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ זֶה יַעֲצֵר בְּעַמִּי". הנה, שמואל ראה והקב"ה אומר לו: זה האיש. למה "יורד" המדרש על שמואל? וכבר התחלנו לחקור במדרשים "שיורדים" על משה וכשנפתור את התעלומה שם, אולי נפתור את זו של שמואל. עד אז, נשמח מאד להוסיף לקח ולשמעו תשובות והצעות מדולי המים בשאלות אלה.

³⁰ כאן נסגר המעגל שנפתח בחיזיון של שמואל על בית עלי שבניו לא הלכו בדרכיו. מדרשים אחרים מנסים אמנם לסגור על בני שמואל שלא חטאו רק לא הלכו בדרכו של אביהם שסבב ושפט את ישראל כפי שהזכרנו לעיל (בראשית רבה פה י, ילקוט שמעוני שמואל א פרק ח רמז ק"ה). אבל לפי מדרש זה, בנבואת שמואל הקשה לעלי, נכון יותר בדברי עלי לשמואל: "כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני דבר", נטמן זרע הפורענות לשמואל עצמו. ראה גם מדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן א: "ויש אבות שנתגנו בבניהם: עלי נתגנה בבניו, שנאמר: ובני עלי בני בליעל (שמואל א ב יב), ואף שמואל נתגנה בבניו, שנאמר: ולא הלכו בניו בְּדַרְכֵי וַיִּטּוּ אַחֲרַי הַבָּצַע וַיִּקְחוּ שָׂחַד וַיִּטּוּ מִשֹּׁפֵט (שם ח ג)". עקב זאת, בא העם ומבקש מלוכה, כפי שעולה בברור מהמשך הפסוקים שם: "וַיִּתְקַבְּצוּ כָּל זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ אֶל שְׂמוּאֵל הַרְמָתָה: וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִנֵּה אַתָּה זָקֵן וּבְנֶיךָ לֹא הָלְכוּ בְּדַרְכֶיךָ עִתָּה שִׁימָה לָנוּ מֶלֶךְ לְשֹׁפֵטנוּ כָּל הַגּוֹיִם". עד שהקב"ה צריך לומר לשמואל שאין זה עניין אישי שלו, אלא של הקב"ה: "וַיַּרְע הַדְּבָר בְּעֵינַי שְׂמוּאֵל כְּאֲשֶׁר אָמְרוּ תְּנֶה לָנוּ מֶלֶךְ לְשֹׁפֵטנוּ וַיִּתְפַּלֵּל שְׂמוּאֵל אֶל ה': וַיֹּאמֶר ה' אֶל שְׂמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹל הָעָם לְכָל אֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ כִּי לֹא אֲתָךְ מְאֹסוּ כִּי אֲתִי מְאֹסוּ מִמְלָךְ עֲלֵיהֶם". תמה תקופת השופטים ועם ישראל יוצא לדרך חדשה כאשר שמואל הוא שאול מכתיר את שאול, בלב ולב למלך הראשון על עם ישראל. (הוא שאול שעפ"י המדרש בישר על שביית ארון הברית בידי הפלשתים וחטף את הלוחות מידי גלית, מדרש שמואל יא א). שאול יצטרך לעמוד בין שתי דמויות דומיננטיות: שמואל מחד גיסא ודוד מאידך גיסא ודרכו, לא תהיה סוגה בשושנים. כנראה גם לא זו של שמואל.

³¹ יהושע שמונה לרשת את משה ואלעזר שירש את אהרון, לא הוחלפו ולא ירדו משרתם, בוודאי לא כל עוד משה ואהרון בחיים.

לא קא שביק שמואל. לימות שמואל אדזוטר - מרנני אבתריה. לא לימות שאול ולא לימות שמואל - כבר הגיעה מלכות דוד,³² ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלוא נימא. אמר הקב"ה: אקפיץ עליו זקנה.³³

ויקרא רבה כו ז

"ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי" (שמואל א כח טו)³⁴ – רבי היה פושט המקראות³⁵ וכשהיה מגיע לפסוקים אלה היה בוכה.. אמר לו: לא היה לך להרגיז בוראך אלא ביי? עשיתני עבודת כוכבים! אין אתה יודע שכשם שנפרעים מן העובד כך נפרעים מן הנעבד?! ולא עוד, אלא שהייתי סבור שהוא יום הדין והעליתי למשה עמי... "ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות".³⁶

בבא בתרא דף יד עמוד ב

תנו רבנן: סדרן של נביאים: יהושע ושופטים, שמואל ומלכים, ירמיה ויחזקאל, ישעיה ושנים עשר... סידרן של כתובים: רות וספר תהלים, ואיוב ומשלי, קהלת, שיר השירים וקינות, דניאל ומגילת אסתר, עזרא ודברי הימים... ומי כתבן? משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב; יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה; שמואל כתב ספרו ושופטים ורות; דוד כתב ספר תהלים ע"י עשרה זקנים וכו'.³⁷

שבת שלום

וקיץ טוב

מחלקי המים

מים אחרונים: הגם שהארנו יתר על המידה, אין ספק שנגענו רק במעט בדמותו המורכבת של שמואל הנביא והדברים צריכים הרחבה ועיון נוסף. בפרט בכל מערכת היחסים המורכבת שבין שמואל לשאול. ראה כמקדמה שקריעת המלכות משאול הייתה עוד לפני מלחמת עמלק! ראה שמואל א פרק יג איך "מחזק" שמואל את שאול לפני היציאה למלחמה הקשה מול פלשתים שכבר הגיעו עד גב ההר.

³² מה אעשה אומר הקב"ה? ימות שאול – שמואל לא יניח לזה שיקרה, ימות שמואל כשהוא עדיין צעיר (ולאחר מכן ימות שאול) – ירננו על כך הבריות. לא ימותו, לא שאול ולא שמואל – כבר הגיעה שעתה של מלכות דוד.

³³ כפי שצינו כבר בראשית דברינו, שמואל מת בגיל צעיר יחסית, בן 52 ולא זכה לאריכות ימים. ממש כמו הנבואה הקשה שצפה לבית עלי: "וכל מרבית ביתך ימותו אנשים" (שמואל א ב לג). ראה בראשית רבה נט א על רבי מאיר שהלך למקום בשם ממלא (ממלא?) וראה שכולם שחורי ראש, שהם ממשפחת בית עלי שמתים בלא שיבה ונתן להם עצה שיעסקו בצדקה ותיבטל הגזירה. לעיל ראינו שמותו של שמואל בגיל צעיר בא בגין אמו שהרבתה להתפלל או בגין נבואתו הקשה על עלי. ראה גם גמרא מועד קטן כח ע"א שמיתת שמואל הייתה מיתת כרת ורק מחמת כבודו לא מנו אותה: "אמר רבה: מחמשים ועד ששים שנה - זו היא מיתת כרת. והאי דלא חשיב להו - משום כבודו של שמואל הרמתי". באה דרשה זו ומנסה להאיר את כל הנושא מכיוון אחר (חוץ מעצם הזקנה שקפצה על שמואל שלא יבחינו בגילו). שמואל שלא רצה בכלל במלוכה, נקלע למתח הקשה שבין מלכות שאול ודוד. ראה בפטש הפסוקים איך שמואל א פרק יט כיצד דוד נמלט משאול לשאול לרמה ושניהם בורחים לניות (ושאול רודף אחרי דוד לשם). ראה איך שמואל מפחד ללכת למשוח את דוד: "איך אלך ושמע שאול והרגני" (שמואל א טז ב). וחז"ל תמהים: הרי שלוחי מצווה אינם ניזוקים! (קידושין לט ע"ב). באמצע ימיו נקלע שמואל למצב ללא מוצאף אין בנים ממשיכים, אין בכלל שופט או נביא ראוי, יש שני מלכים שקורעים את העם, ונבואת עלי הקשה ואחרית בניו, חוזרים ושבים על ראשו. "וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויקפדו לו ויקברוהו בביתו ברמה" (שמואל א כה א). אומר מדרש קהלת רבה פרשה ז: "נולד שמואל ולא הרגישה בו בריה וכשמת הרגישו הכל שנאמר (שמואל א כ"ה) וימת שמואל ויספדו לו כל ישראל". אם לא בחייו, אז לפחות במותו.

³⁴ בפרשת בעלת אוב.

³⁵ לומד את פסוקי המקרא עפ"י הפטש. ראה דברינו [פשוטו של מקרא](#) וכן [אין מקרא יוצא מידי פשוטו](#).

³⁶ לא נפרדנו משמואל עם מותו. שאול הנושא את שמו מעלה אותו באוב עם המעיל שעשתה לו אמו בילדותו, מעיל פלאי שהלך וגדל איתו כל אותם שנים שהיה נער בבית המקדש, שפט את ישראל, נלחם את מלחמותיהם, קרע את מלכות שאול אהובו, הכתיר את דוד ונס איתו לניות מאימת שאול – מעיל בו נקבר וקעת עולה באוב (תנחומא בובר סרשת אמור סימן ד). שאול מעלה באוב את שמואל ושמואל מעלה איתו את משה! וכבר הארכנו לדון בפרשה מופלאה זו בדברינו [שאל בפרשת אמור](#) וכל המוסיף – גורע.

³⁷ סוף דבר, רוחו ודמותו של שמואל שורים איתנו גם לאחר מותו, כמאמר חכמים: "אין עושים נפשות לצדיקים – דבריהם הם הם זכרונם" (ירושלמי שקלים ב ה). לא רק שלושה מ"ד ספרים כתב שמואל (כולל שמואל ב והחצי השני של שמואל א?), גם בית מדרשו הנחיל כמה וכמה הלכות חשובות: "שמואל ובית דינו" – יבמות עז ע"א ("עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואביה), בבא קמא סא ע"א, מכות כג ע"א, בראשית רבה פה יב ועוד.